

Stogowska, Anna

Towarzystwo Naukowe Płockie jako czynnik kulturotwórczy w 40-leciu PRL

Notatki Płockie 29/4-121, 17-28

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Towarzystwo Naukowe Płockie jako czynnik kulturotwórczy w 40-leciu PRL

Działalność kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego to przede wszystkim upowszechnianie zbiorów bibliotecznych i muzealnych, a także podejmowanie akcji dotyczących ochrony zabytków i dzieł sztuki. Te formy pracy stosowane były w powojennej działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego.

Szczęśliwym zbiegiem okoliczności zasób biblioteczny i muzealny ocalał z pożogi wojennej, gdyż Niemcy planowali zorganizować w Płocku, w oparciu o zbiory Muzeum Diecezjalnego i Towarzystwa Naukowego Płockiego, niemiecką placówkę muzealną. Wywieźli jedynie cenny księgozbiór Biblioteki Diecezjalnej, który już do Płocka nie wrócił. Zbiory płockie podlegały bezpośrednio władzom prowincjonalnym urzędującym w Królewcu, a nie władzom administracyjnym — rejencji ciechanowskiej.

Kilka dni po ustąpieniu okupanta dokonano przeglądu ocalałego zasobu. Jak pisze Bolesław Jędrzejewski, pełniący obowiązki prezesa TNP: „pierwsze wrażenie było nader przykre”¹.

Cztery pokoje, w których znajdowały się militaria, pamiątki z okresu powstań, rewolucji 1905 r., lat I wojny, zbiory ceramiki, szkła, zamieniono na koszary formacji SS. Wszystkie sprzęty (szafy, gabloty z zawartością) przeniesiono do pomieszczenia pracowni. Broń zabytkową częściowo rozkradziono, częściowo wywieziono na podwórze. Niemcy uszkodzili meble, porozbijali wartościowe szkła, porcelanę saską i polską, zwłaszcza z Korca i Baranówki, oraz fajanse nieborowskie². Z sześciu szaf zawierających szkło i porcelanę ocalała może połowa³. W pokojach na pierwszym piętrze panował pozorny porządek, dopiero bliższe zapoznanie się ze zbiorami pozwoliło określić straty. Brak było numizmatów, pamiątek historycznych, grafiki Feliksa Jabłczyńskiego i obrazu olejnego. Najsmutniejszy widok przedstawiał pokój napoleoński. Był on do wysokości 1,5 m wypełniony książkami, przeważnie starodrukami, aktami archiwalnymi oraz luzami. Wszystko osnute było pajęczyną i okryte warstwą kurzu. W pomieszczeniu tym znajdowały

Czytelnia Biblioteki im. Zielińskich TNP.

się portrety radziwiłłowskie, przywiezione przez Niemców z Nieświeża, Połoneczki i Zegrza.

Większych zniszczeń dokonano w budynku przy placu Narutowicza 2, gdzie przechowywano zbiory etnograficzno-przyrodnicze i geologiczne. W domu tym mieściło się biuro rachunkowości rolnej i niemiecka wypożyczalnia książek⁴. Ekspozyty etnograficzne zostały stłoczone w jednym miejscu, a częściowo całkowicie zniszczone. Najwięcej szkód poniosły zbiory archeologiczne. Część z nich znalazła się w zbiorach muzealnych dzięki przechowywaniu w Muzeum Diecezjalnym. Brak zachowanych inwentarzy zbiorów muzealnych nie pozwala dziś na określenie liczby zniszczonych ekspozycji. Jak wynika z przekazów ustnych, inwentarze zostały zniszczone w celu uniemożliwienia okupantowi identyfikacji zbiorów muzealnych.

Straty w zbiorach bibliotecznych ograniczyły się jedynie do fizycznego zniszczenia, gdyż główny dział biblioteki, zawierający księgozbiór Zielińskich, pozostał na miejscu. Najcenniejsze starodruki ocalały dzięki umieszczeniu ich między mniej cennymi książkami. To przemieszanie spowodowało, że Niemcy nie orientowali się jak cenne posiadają druki w Bibliotece im. Zielińskich⁵.

Biblioteka wznowiła swą działalność 12 lutego 1945 r., to jest 22 dni po wyzwoleniu Płocka. Placówka przyjęła nowe zadania, służąc całemu społeczeństwu Płocka. Z instytucji elitarnej stała się biblioteką publiczną, otwierając swe podwoje dla wszystkich łaknących wiedzy. Dienne odwiedziny wynosiły średnio 100 osób⁶. Dopiero otwarcie Biblioteki Miejskiej w 1946 roku spowodowało spadek ilości wypożyczeń. Zarząd TNP postanowił, aby księgozbiór służył pracującym naukowo i uczącej się młodzieży. Jego decyzją, po śmierci Aleksandra Macieszy w 1946 r., postanowiono urządzić pokój dra Macieszy na wzór znajdującego się w bibliotece pokoju prof. Władysława Smoleńskiego. Najodpowiedniejszym miejscem okazała się kancelaria TNP, gdzie umieszczono księgozbiór liczący 5000 jednostek, a wdowa po prezesie, Maria Macieszyna, zajęła się opracowywaniem zbioru.

Prace porządkowe w muzeum trwały dłużej, gdyż brak było scenariuszy wystaw i musiano odtwarzać z pamięci ustawienie ekspozycji. Konieczność udostępnienia zbiorów bibliotecznych, powiększenie pracowni naukowej i czytelnicy, spowodowało zmniejszenie powierzchni ekspozycyjnej. Nowa koncepcja scenariusza przyniosła rozwiązanie. Opracowali go Czesław Idźkiewicz i Henryk Łagowski. Ekspozycję wzbogacono o nowe ekspozyty. W pokoju z wykuszem umieszczono obiekty z XVI wieku, a w pokojach sąsiednich znalazły miejsce Kakemono japońskie, stare miniatury chińskie i obrazy hinduskie. Arabszczyznę umieszczono w czytelnicy, a szkice Stanisława Noakowskiego w pracowni. Do pokoju napoleońskiego wstawiono stylowe regały, wg projektu Henryka

Łagowskiego, uzupełniając je starymi meblami i przedmiotami⁷. Otwarcie muzeum nastąpiło 1 grudnia 1945 r.

Towarzystwo Naukowe Płockie podjęło także akcję upowszechnieniową prowadzoną na licznych wystawach. Chodziło przede wszystkim o eksponowanie posiadanych dóbr kultury narodowej. Były to wystawy czasowe, zarówno ze zbiorów bibliotecznych jak i muzealnych. Organizowano je okazjonalnie, rocznicowo lub tematycznie w oparciu o zasoby własne lub w powiązaniu z innymi instytucjami. Organizując wystawę najstarszych druków i rękopisów, Towarzystwo Naukowe Płockie włączyło się w obchody dni oświaty, książki i prasy. Wystawa obejmowała inkunabuły, rękopisy, dokumenty pergaminowe, książki i atlasy. Wśród eksponowanych dzieł znalazły się: *Statut Łaskiego* z 1506 r., Mikołaja Kopernika *De Revolutionibus [...]* z 1543 r., dzieła Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego, *Biblia* księdza Wujka i Radziwiłłowska, *Kronika* Marcina Bielskiego, *Atlas* Hondiusza, *Atlas Nieba* Heweliusza z 1645 r., dwie książki z biblioteki króla Zygmunta Augusta. Wystawa trwała cały tydzień⁸. Prezentowano również dokumenty pergaminowe królewskie oraz dokumenty masonskie. W ciągu kilku dni wystawę zwiedziło 2000 osób. Z ofiar zebranych w dniu oświaty, komitet obchodów przyznał Towarzystwu Naukowemu Płockiemu 39 400 zł. Pieniądze te zostały przeznaczone na zakup nowych książek do Biblioteki im. Zielińskich. Dzięki popularyzacji zbiorów zaczęły napływać dary książkowe, zarówno od osób prywatnych jak i instytucji.

Jesienią 1947 roku Towarzystwo Naukowe Płockie razem z Referatem Powiatowym Kultury i Sztuki oraz Muzeum Diecezjalnym zorganizowało wystawę sztuki ludowej. Użytyo także gablot dla wystawy martyrologii, zorganizowanej przez Związek b. Więźniów Politycznych. Dzięki poparciu Dyrekcji Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Małachowskiego, które udostępniło salę wystawową, w 1946 r. eksponowano grafikę F. Goyi z cyklu „Caprichos”. Cykl ten przetrwał szczęśliwie wojnę, oprawiony w księgę. Na prośbę Michała Walickiego został udostępniony Muzeum Narodowemu w Warszawie, gdzie podzielono go na poszczególne plansze. Był także eksponowany na jednej z pierwszych wystaw w Muzeum Narodowym w Warszawie. Grafikę tę eksponowano dwukrotnie w Płocku. W sali ww. szkoły urządzono również wystawy: *Sztuka Płoczan* i *Płock w sztuce*. Na ekspozycjach tych wystawiono prace Czesława Idźkiewicza, braci Wincentego i Leona Sliwińskich, Marii Grabowskiej i Stanisława Prozda¹⁰.

W okresie powojennym Towarzystwo Naukowe Płockie borykało się z kłopotami finansowymi. Członkowie Zarządu troszczyli się, aby nie zmarnować dorobku swych poprzedników. Brak było dostatecznej obsady personalnej (pracowały dwie osoby w muzeum i trzy

osoby w bibliotece). Jednakże i w tych ciężkich czasach znaleźli się ludzie pracujący społecznie. Należy tu wymienić Henryka Łagowskiego i Jadwigę Chełmińską. Dopiero pomoc finansowa, jaką otrzymało Towarzystwo od Ministerstwa Kultury i Sztuki, Konserwatora Wojewódzkiego i Kierownika Powiatowego Referatu Kultury i Sztuki oraz Wydziału Kultury i Sztuki Zarządu Miejskiego, pozwoliła złagodzić kryzys. Zaczęły napływać eksponaty z darów instytucji, między innymi od przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej, Franciszka Kozłowskiego (wazony), z Urzędu Likwidacyjnego (meble), oraz Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego — dwa transporty sztuki Dalekiego Wschodu. Wśród osób prywatnych należy wyróżnić Marię Radziwiłłową, od której otrzymało muzeum kilka portretów.

Nieliczna obsada personalna muzeum i biblioteki podjęła także liczne prace merytoryczne nad porządkowaniem zbiorów. Posegregowano księgozbiór radziwiłłowski, by oddać go Bibliotece Narodowej w Warszawie. Przystąpiono do prac nad odkurzaniem i zabezpieczaniem zasobu, który przez 5 lat przeleżał w nieopalanym i niewietrzonym pomieszczeniu. Sprawdzono 8000 starodruków, aby stwierdzić ewentualne straty. Ponadto skasowano poprzedni podział druków na działy, a druki do XVIII w. skupiono w jednym miejscu¹¹. W roku 1945 księgozbiór liczył 70 000 jednostek¹².

Prace porządkowe prowadzili również pracownicy muzeum zabezpieczając i czyszcząc eksponaty. Oprócz pracy nad zasobem, pracownicy oprowadzali wycieczki po muzeum (rocznie około 16 000 osób). Dzięki takiej frekwencji Towarzystwo uzyskiwało pewne dochody¹³.

Nawiązane kontakty z towarzystwami naukowymi w kraju — Akademią Umiejętności, Towarzystwem Przyjaciół Nauki w Poznaniu, Towarzystwem Naukowym w Toruniu, Ludoznawczym w Lublinie, Krajoznawczym w Warszawie, Instytutem Bałtyckim, Śląskim, Mazurskim, pozwoliły na wymianę doświadczeń i wydawnictw.

Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego polecił zbieranie i opracowanie druków dotyczących lat okupacji — książek i pism niemieckich. Zaczęto zbierać prasę polską z pierwszych lat po wojnie.

Zgodnie z tradycją Towarzystwa utworzono w Bibliotece im. Zielińskich Pracownię Humanistyczną pod kierunkiem nauczyciela, Stanisława Nyrkowskiego. W tym celu wydzielono z zasobu biblioteki książki z zakresu wiedzy humanistycznej, zakupiono także nowsze prace krytyczno-literackie z funduszy uzyskanych z przedstawienia urzędzonego na ten cel. Pomieszczenie pracowni stanowiły dwa pokoje przy czytelnicy na parterze. Przekazane książki skatalogowano i umieszczono w szafach. 18 stycznia 1948 roku nastąpiło uroczyste otwarcie pracowni przy udziale delegata Ministerstwa Oświaty J. Dembowskiej i prof. Juliana Krzyżanowskiego. Pracownia przeznaczona

była dla uczniów korzystających z literatury i encyklopedii.

W roku 1949 Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego zdecydował o roli Biblioteki im. Zielińskich, która miała odtąd służyć ludziom pracującym na polu naukowym i literackim, członkom TNP oraz uczącej się młodzieży. Zrezygnowano z beletrystyki i podjęto prace w zakresie naukowym i popularyzatorskim.

W ramach obchodów 150-lecia urodzin Adama Mickiewicza w 1948 roku, Towarzystwo Naukowe Płockie zorganizowało wystawę, eksponując na niej cenne zbiory — pierwsze wydania dzieł Mickiewicza i egzemplarz z autografem poety. W roku 1949 zorganizowano dwie wystawy „Caprichos” Goya i „Walka o wolność, demokrację i socjalizm”.

Dużym ciosem dla Towarzystwa Naukowego Płockiego była decyzja Ministerstwa Kultury i Sztuki o przejęciu przez państwo w zarząd i użytkowanie muzeum, podjęta 9 grudnia 1949 roku. Przejęcie muzeum nastąpiło 1 stycznia 1950 r. i od tej daty przeszło pod zarząd Muzeum Narodowego w Warszawie. Dokonano rozdziału majątku. Muzeum w Płocku przejęło 14 sal wystawowych o powierzchni 776 m²¹⁴. Nastąpił także podział eksponatów. Przekazano eksponaty artystyczno-historyczne, archeologiczne, etnograficzne, przyrodnicze i geologiczne. W protokole zdawczo-odbiorczym brak jest określenia ogólnej liczby przekazanych eksponatów, podawano jedynie pozycje wg „załączonego niekompletnego inwentarza”¹⁵.

Upaństwowienie muzeum pozbawiło Towarzystwo Naukowe Płockie dotacji Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz opłat za wstęp do muzeum. Za pieniądze te utrzymywano również Bibliotekę im. Zielińskich. Jednakże władze miejskie wysoko ceniąc rolę TNP pośpieszyły z pomocą, przyznając na rok 1950 dotację w wysokości 100 000 zł. Dzięki temu pracownicy zostali utrzymani.

Prace nad rozdzieleniem zbiorów trwały. Zburzony został bowiem układ wewnątrz pomieszczeń, poczyniony jeszcze przez Halinę Rutką, gdyż z pomieszczeń należało przekazać meble, obrazy, rzeźby itp. Zbiory biblioteczne oddzielono i należało je ulokować w inny sposób. Ponadto biblioteka borykała się z brakiem pracowników merytorycznych, którzy fachowo powinni zinwentaryzować i skatalogować posiadane egzemplarze według obowiązujących norm. Pozostały bowiem zdekompilowane katalogi, brak było ksiąg inwentaryzacyjnych; należało również ustalić charakter i stan ilościowy zasobu, a także sporządzić pomoce dla korzystających ze zbiorów. Zadania tego podjął się zespół pracowników Biblioteki im. Zielińskich (10 osób), pracujący pod przewodnictwem dyrektora Czesława Gutrego¹⁶.

W latach 1952—1956 przeprowadzono w bibliotece akcję porządkową. Część zbiorów, dublety w ilości około 3 000 pozycji czasopism i książek z lat 1735—1950, przekazano różnym

polskim bibliotekom (księga ubytków). Zasiłki one między innymi: Bibliotekę Narodową w Warszawie, Bibliotekę Uniwersytecką w Warszawie, Bibliotekę Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Bibliotekę Jagiellońską w Krakowie, Bibliotekę PAN w Gdańsku, Bibliotekę im. Ossolińskich we Wrocławiu i Bibliotekę im. Raczyńskich w Poznaniu. Tym sposobem uzyskano miejsce dla nowych zbiorów. Sytuacja lokalowa poprawiła się także po wprowadzeniu muzeum. Rozpoczęto prace nad zasobem. Założono inwentarze dla druków nowszych zwartych w układzie formatowym, dla broszur w układzie formatowym oraz dla starodruków w układzie chronologicznym. Podjęto prace nad katalogiem alfabetycznym i rzeczowym oraz katalogiem czasopism i starodruków. Przystąpiono do opracowania kartoteki „Masovianów”, zawierającej materiały dotyczące regionu według miejscowości i osób. Tym samym rozszerzono pomoce informacyjne dotyczące zasobu Biblioteki im. Zielińskich. Utworzono także dział udostępniania księgozbioru, w szerszym zakresie ewidencjonując między innymi rękopisy (katalog w układzie numerycznym i katalog rzeczowy). W zakresie wypożyczeń rozszerzono wymianę między biblioteczną, tym samym udostępniając czytelnikom książki z innych polskich bibliotek. Nie zaprzestano także akcji upowszechnieniowej, która kontynuowana była poprzez wystawy (w roku 1950 wystawa *Mysł rewolucyjna w drodze do socjalizmu*, w 1952 — *Książka w jej dziejowym rozwoju*, w 1953 — *Najważniejsze przejawy postępu w książkach polskich wydanych do 1800 r.*, w 1954 — *Polskie tradycje pokoju i postępu społecznego*, w 1955 — wystawa z okazji Roku Mickiewicza, *Rok 1905* oraz wystawy: *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1907—1957*, *Szkoła płocka w latach 1181—1957* z okazji 50 lecia TNP.

Po włączeniu Towarzystwa Naukowego Płockiego do Polskiej Akademii Nauk w 1952 r. przed pracownikami stanęły nowe zadania. Utworzona przy TNP Komisja Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka zaczęła wydawać własne pismo «Notatki Płockie», w którym pracownicy biblioteki publikowali wyniki swych prac naukowych. Wśród wydanych w ciągu pięciu kwartałów sześciu numerów «Notatek Płockich» wyróżnić należy następujące publikacje:

1. Cz. Gutry i H. Zienkiewicz — *Bibliografia Mazowsza Płockiego*, nr 1—6;
2. Cz. Gutry — *Ksawery Swierkowski — Dwie nieznane gazety z doby Powstania Listopadowego*, Nr 6;
3. Cz. Gutry — *Z pobytu Władysława Broniewskiego w Płocku*, Nr 1;
4. A. Lutyńska — *Augustyn Zdżarski*, Nr 1;
5. A. Lutyńska — *Zygmunt Rościszewski (redaktor «Korespondenta Płockiego»)*, Nr 2;
6. M. Kieffer — *O pochodzeniu nazwy Płock*, Nr 2;

Dział Zbiorów Specjalnych — starodruki, magazyn.

7. M. Kieffer — *Polonica XVII w. nieznanne Estreicherowi w Bibliotece im. Zielińskich*, Nr 5;
8. H. Kostanecka — *Dyskusja o nazwie Płock*, Nr 1;
9. St. Kostanecki — *Kilka uwag o Józefie Feliksie Zielińskim*, Nr 1;
10. St. Kostanecki — *Opracowane rękopisy płockie i mazowieckie z Biblioteki im. Zielińskich*, Nr 1.

Opracowania dotyczyły zbiorów Biblioteki im. Zielińskich oraz ludzi związanych z TNP, osób zasłużonych dla Płocka, jak również badań historycznych, etnograficznych i archeologicznych nad miastem i Mazowszem¹⁷.

Z okazji 50-lecia wznowienia działalności TNP, w roku 1957, podkreślano dużą rolę Towarzystwa Naukowego Płockiego, które przyczyniło się do rozwoju naukowego, kulturalnego i gospodarczego Mazowsza i Płocka¹⁸. W opracowaniu zbiorowym pt. *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830, 1907—1957. Szkice i materiały* większość artykułów napisali pracownicy Biblioteki im. Zielińskich. Opublikowano wówczas artykuł Stanisława Kostaneckiego — *Dwie rocznice Towarzystwa Naukowego Płockiego* i Aleksander Maciesza płocki działacz naukowy i społeczny; Marii Kieffer *Żarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego*; Czesława Gutrego — *Biblioteka Publiczna i Szkolna Województwa Płockiego*; Anny Lutyńskiej — *Maria Macieszyna*. W drugiej części znalazły się również artykuły o in-

nych płockich placówkach — Archiwum Państwowym, Bibliotece Seminarium Duchownego, Archiwum Diecezjalnym, Muzeum Diecezjalnym i Muzeum Państwowym. Jako pierwszy opublikowano artykuł o Bibliotece im. Zielińskich (bez autorstwa). Po krótkiej historii placówki przedstawiono dane dotyczące zasobu. W roku 1956 wynosił on 90 000 tomów (dotychczas zasób podawany był w vol.). Księgozbiór podzielono na cztery działy: dział starodruków, dział druków nowszych, dział czasopism i dział rękopisów. Ponadto wyodrębniono z zasobu kartografię i muzykalia.¹⁸ Spośród starodruków, ułożonych chronologicznie, wydzielono polonica: 156 z XVI w., 838 z XVII w., 3723 z XVIII w., ogółem 4715 pozycji. Jeśli chodzi o podział dyscyplinarny, to przeważały dzieła z zakresu filozofii, teologii, prawa, filologii, literatury i historii. Wyróżniono unikalny zbiór broszur politycznych z okresu Sejmu Wielkiego, a wśród starodruków: Murzynowski — *Historię żalostną o Franciszku Spirze* (Królewiec 1551 r.), *Statut Jana Łaskiego* z 1506 r., *De revolutionibus orbium coelestium* — Mikołaja Kopernika (wyd. 1543), Spiczynskiego — *O ziołach tutecznych i zamorskich* (1542 r.), Crescentyna — *Księgi o gospodarstwie* (1549 r.), Macieja Miechowity — *Cronica Polonorum* (1521 r.), *Statua Ducatus Masovie* (1541 r.), *Biblię Radziwiłłowską* z 1563 r., Długosza — *Historia Polonica* (Dobromil 1615 r.), Heweliusza — *Machinae coelestis pars prior* (Gdańsk 1673 r.), Heweliusza — *Frodromus Astronomiac [...]* (Gdańsk 1690 r.). Liczbę starodruków nieopracowanych określono na ponad 7500 tomów. W podziale językowym dominował w starodrukach: język francuski — 3500 dzieł, w języku łacińskim 2000 dzieł, w języku niemieckim 1500 dzieł oraz dzieła w innych językach. Ze starodruków wyodrębniono też grupę inkunabułów — druków z XV w. — w liczbie około „40” nie wymieniając ciekawszych tytułów.

Druki nowsze to książki z XIX i XX w. oraz broszury w liczbie 10 000 pozycji (obecnie 23 000 vol.). Nie określono liczby książek, gdyż do opracowania pozostały druki wydane w latach 1801—1850. Przeważały książki z zakresu nauk humanistycznych: historia, literatura, prawo, pedagogika, filozofia, socjologia, etnografia, były również książki z zakresu geografii, medycyny, biologii, rolnictwa, matematyki i fizyki.

W dziale czasopism uporządkowano i zinentaryzowano ponad 3000 tytułów w 16 000 tomach. Wyróżniono tu wczesne czasopisma płockie: «Dziedzili ja» (1824 r.), «Korespondent Płocki» (1876—1888), czasopisma wydawane na Mazowszu (Sierpc, Rypin, Płońsk, Ciechanów, Mława) oraz «Bibliotekę Warszawską» i «Tygodnik Ilustrowany».

W dziale rękopisów ilość jednostek określono na ponad 1000 (w sprawozdaniu z 1983 r. — 569 ?). Skatalogowano wówczas 281 jednostek. Przeważały rękopisy w języku polskim, ła-

cińskim i rosyjskim. Znajdowały się rękopisy w językach: niemieckim, francuskim i językach orientalnych. Ze względu na formę wyróżniono rozprawy, monografie, pamiętniki i utwory literackie, akta różnych instytucji oraz listy. Najstarszy rękopis pochodził z IX w., licznie reprezentowane były rękopisy z XIX i XX w. Wśród nich wyodrębniono list Andrzeja Frycza Modrzewskiego, korespondencję Jana III Sobieskiego, *Acta Tomiciana* t. 26 oraz rękopisy Gustawa Zielińskiego i Władysława Smoleńskiego. Część rękopisów literackich z Biblioteki im. Zielińskich opracował w formie informatora Janusz Odrowąż Pieniążek w pracy pt. *Rękopisy literackie w Bibliotece im. Zielińskich w Płocku* — Wrocław 1956r.

W artykułach o Bibliotece im. Zielińskich podkreślono, że zbiory pochodziły z darów (50 do 80 procent rocznych przyrostów). Wśród darczyńców wymieniono głównie Gustawa Zielińskiego, gdyż w oparciu o jego zbiory powstała biblioteka, ofiarował około 15 000 jednostek). Zbiory swe ofiarowali również: Maria i Aleksander Macieszowie (ok. 5000 jednostek), Ludwik Kunkiel, Władysław Smoleński, Ludwik Krzywicki, rodziny: Płoskich, Staszewskich, Ciechomskich i Jędrzejewskich oraz wiele innych osób związanych z Płockiem²¹. Przekazywały także książki do biblioteki różne instytucje i urzędy państwowe: Fundusz Kultury Narodowej, Kasa im. Mianowskiego, różne ministerstwa.

Biblioteka powstała zatem dzięki zrozumieniu i walce społeczeństwa o przetrwanie kultury polskiej. Ponadto była ostoją społecznego wysiłku ludzi, którzy zbierali książki przez całe swe życie, aby przekazać je potomnym. Uważali bowiem, że właśnie w Bibliotece im. Zielińskich TNP dorobek ich życia będzie odpowiednio owocował. Towarzystwo Naukowe Płockie chcąc upamiętnić dobre imię darczyńców przekazane dary przechowywało w salach ich imienia, przykładem była sala im. Władysława Smoleńskiego.

Prezisi TNP szczególną troską otaczali bibliotekę, starając się o odpowiednie subwencje i zabezpieczenie zasobu. Przewodził w tym względzie dr Aleksander Maciesza, rozmiłowany bibliofil, wielki społecznik, który najlepiej rozumiał, że przekazany w 1902 roku do Płocka księgozbiór Gustawa Zielińskiego wymaga odpowiedniej formy instytucjonalnej. Później fakt ten skłonił grono społeczników do wznowienia działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego w 1907 r.²². Troska o kulturę znalazła również odbicie w statucie TNP z 1906 r., gdzie działalność kulturalna została znacznie rozszerzona. Towarzystwo miało prawo zakładać biblioteki publiczne i muzea pracownie naukowe, urządzać wystawy, otaczać opieką zabytki sztuki, pamiątki historyczne i osobliwości, tworzyć czytelnie i biblioteki ludowe oraz domy ludowe dla celów oświaty²³.

Również powojenny prezes, Bolesław Jędrzejewski, wiele pracy włożył w porządkowa-

nie zbiorów TNP (muzealnych, bibliotecznych i archiwalnych). Prezes Roman Lutyński borykał się z trudnościami finansowymi, brak było bowiem pieniędzy na opłacenie personelu. Często, jak wspominają pracownicy, sięgał do własnej kieszeni, chcąc zadośćuczynić i wynagrodzić zmuśną pracę bibliotekarza.

W latach 1958—1959 pracownicy Biblioteki im. Zielińskich włączyli się do obchodów 777-lecia Liceum im. marszałka Stanisława Małachowskiego. Urządzono okolicznościową wystawę z materiałów znajdujących się w zbiorach biblioteki. Pracownik Biblioteki Stanisław Kostanecki, był współautorem opracowania o dziejach szkoły. Obchodzono także rocznicę 40-lecia Komunistycznej Partii Polski — wystawa okolicznościowa oraz udział w wydawnictwie Komitetu Wojewódzkiego i TNP pt. *Z walk KPP w Płocku* (rok 1958). Z okazji 150-tej rocznicy urodzin Gustawa Zielińskiego zorganizowano krajowy zjazd bibliotekarzy oraz wystawę okolicznościową (1959 r.). W 100 rocznicę urodzin Ludwika Krzywickiego — płoczanina, wybitnego uczonego, darczyńcy biblioteki, zorganizowano wystawę, a pracownicy biblioteki uczestniczyli w sesji naukowej.

Na lata sześćdziesiąte przypada systematyczna praca nad zasobem pod kierownictwem dyrektora Stanisława Kostaneckiego (od I VIII 1961 r.). Prowadzono prace inwentaryzacyjne, porządkowe, katalogowanie i inne pomoce — katalogi tematyczne, indeksy. Opracowanie zbiorów na 1961 przedstawiało się następująco: Druki nowsze zwykle — 26217 dzieł w 29180 vol., broszury — 16141 dzieł w 16532 vol., niekomplety 1583 dzieła w 2766 vol., dublety — 770 dzieł w 995 vol. Razem druki nowsze zwarte — 44711 dzieł w 49473 vol.; czasopisma 3773 tytuły w 20104 vol.; starodruki — 6274 dzieła w 6383 vol.; rękopisy — 526 jednostek w 569 vol.; kartografia — 422 dzieła w 422 vol. Ogółem zasób Biblioteki im. Zielińskich wynosił 55711 dzieł w 76951 vol.²⁴.

Pracownicy biblioteki prowadzili następujące katalogi:

1. Alfabetyczny — zawierał 66 tysięcy kartek katalogowych;
2. Systematyczny (dziesiątny) — przeszło 21 tysięcy kart;
3. Przedmiotowy Mazowsza Płockiego — przeszło 13 tysięcy kart;
4. Czasopism — przeszło 10 tysięcy kart;
5. Starodruków — przeszło 9 tysięcy kart. Ponadto prowadzono katalog rękopisów, katalog księgozbioru podręcznego, katalog „Vistulana”, katalog zagadnień literatury (w sprawozdaniu brak danych ilościowych).

Cały czas trwały prace upowszechniowe przez udostępnianie posiadanego zasobu w czytelni. W roku 1961 ze zbiorów korzystało 1070 czytelników, którym wypożyczono 10965 pozycji. Wśród czytelników najliczniejszą grupę stanowiła młodzież z wyższych klas licealnych — 584 osoby, studenci — 197, pracownicy umysłowi — 149, nauczyciele — 101. Pozosta-

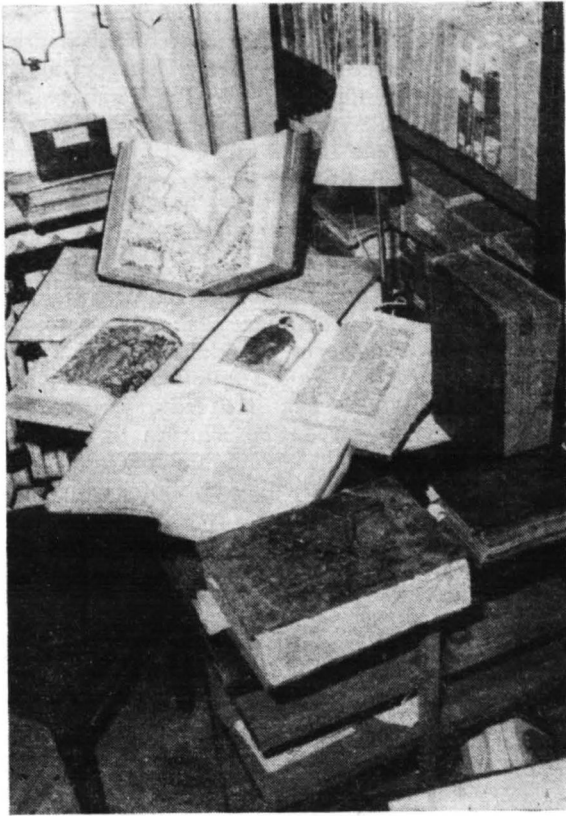
ła ilość korzystających ze zbiorów, to: pracownicy naukowcy i inni. Najwięcej było czytelników z Płocka — 919 i z powiatu płockiego — 38, z powiatu gostynińskiego — 7, sierpeckiego — 4, z innych powiatów województwa warszawskiego — 28, z innych miast polskich — 80.

Kontynuowano prace upowszechniowe przez okoliczne wystawy, pokazy i prelekcje. W roku 1960 odwiedziły bibliotekę 53 wycieczki — 1461 osób. Zorganizowano wystawę jubileuszową PSS „Zgoda”²⁵ i wystawy obrazujące historię miast Lipna i Rypina. W roku 1961 bibliotekę odwiedziło 68 wycieczek (1967 osób). Biblioteka uczestniczyła również w wystawie z okazji 300-lecia prasy, urządzonej przez Powiatową i Miejską Bibliotekę Publiczną w Ciechanowie. W związku z przypadającą w 1962 r. rocznicą powstania Polskiej Partii Robotniczej, biblioteka wzięła udział w wystawie *PPR na Mazowszu Płockim*.

Budowa Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych wprowadziła w życiu Płocka duże zmiany, gdyż przyniosła nie tylko rozwój planowanej inwestycji (decyzja z dn. 28 IV 1960 r. Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów), ale także duży napływ ludności okolicznej, co uaktywniło dotychczasowe środowisko również pod względem kulturalnym. Wpływ tych procesów jest widoczny zarówno na polu działalności TNP jak i Biblioteki im. Zielińskich. W roku 1976 Włodzimierz Kotowski, naczelny dyrektor Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych, wygłosił w TNP odczyt na temat: *Kultura i sztuka jako zintegrowany czynnik procesów społeczno-produkcyjnych na przykładzie Płockiej Petrochemii*. W Bibliotece im. Zielińskich pojawili się nowi czytelnicy szukający nie tylko zbiorów humanistycznych, ale także technicznych. Należało sprostać nowym zadaniom.

Decyzja o utworzeniu Kombinatu Petrochemicznego była także przełomowym momentem w dziejach Muzeum Mazowieckiego, gdyż podjęto decyzję o odbudowie i adaptacji Zamku Książąt Mazowieckich na siedzibę Muzeum Mazowieckiego, jako obiektowi towarzyszącemu budowie Kombinatu²⁶. Po wyprowadzeniu Muzeum Mazowieckiego w Płocku z budynku przy pl. Narutowicza 2, decyzją władz miejskich posesja została przeznaczona na budynek Biblioteki im. Zielińskich (właścicielem budynku było TNP). Tym samym uzyskano nowe pomieszczenia magazynowe oraz większą czytelnię. Poprawiły się również warunki pracy dla personelu. Prace budowlane trwały do 1976 roku.

Na lata sześćdziesiąte przypadały obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego i Dziesięciu Wieków Płocka. Zespół pracowników Biblioteki im. Zielińskich opracował materiały dotyczące działalności Polskiej Partii Robotniczej w Płocku i na Mazowszu. Odbyły się także uroczystości dotyczące Ziemi Mazowieckiej. Na sesji naukowej *Rola Ziemi Mazowieckiej*, dyrektor Stanisław Kostanecki wygłosił referat

Dział Zbiorów Specjalnych — warsztat pracy.

Literaci Mazowska Płockiego. Pracownicy biblioteki pisali także okolicznościowe pogadanki i referaty w Radiowęźle Płockim na tematy okolicznościowe. Maria Kieffer-Kostanecka w 1960 r. napisała trzy pogadanki: *Kajetan Morykoni, Spis powszechny w Płocku i w Polsce przed 150 laty, Helena Jawniuszko — malarzka płocka.* Publikowano także materiały w różnych polskich czasopismach.]

Z okazji obchodów rocznicy powstania styczniowego opracowany został, w oparciu o nowe materiały, życiorys Zygmunta Padlewskiego.

W roku 1964 Biblioteka im. Zielińskich prezentowała wystawę: *Uniwersytet Jagielloński — Mazowsze Płockie (1364—1964).* Następną wystawą, organizowaną wspólnie z Muzeum Mazowieckim, była wystawa poświęcona Stefanowi Żeromskiemu. W roku 1966 w ramach obchodów X wieków Płocka wspólnie z Muzeum Mazowieckim prezentowano wystawę: *Pisane i drukowane skarby Płocka i Mazowsza.* Dużym powodzeniem cieszyła się wystawa zorganizowana w domu rodzinnym Władysława Broniewskiego: *Władysław Broniewski i Płock (1963r.).*

Brak danych, sprawozdań z lat 1962—1966, nie pozwala na odtworzenie działalności upowszechnieniowej Biblioteki im. Zielińskich w ww. okresie.

W roku 1967 w związku z sesją historyczną poświęconą 50-leciu powstania i rozwoju Bia-

łoruskiej Republiki Radzieckiej miała miejsce wystawa pt. *Materiały białoruskie w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP.* Lokalu do wystawy użyczyło Liceum im. Stanisława Małachowskiego w Płocku. Dużym powodzeniem cieszyła się wystawa *Książki i wydawnictwa płockie w 50-lecie Polski Niepodległej (1918—1968).* W pracy upowszechnieniowej kontynuowano indywidualne pokazy zbiorów w grupach kilkuosobowych (w roku 1967 ilość grup wynosiła 28).

W roku 1968 urządzono 35 okolicznościowych pokazów książek połączonych z wykładami lub pogadankami. Pracownicy Biblioteki im. Zielińskich współpracowali z różnymi wydawnictwami, m.in. «Przeglądem Bibliotecznym» i «Rocznikiem Mazowieckim». Brali udział w bezpośrednich wypowiedziach w Polskim Radiu, dostarczali materiałów i informacji Telewizji Polskiej. Uczestniczyli również w pracach redakcyjnych i byli autorami monografii „Dziesięć Wieków Płocka”.

W roku jubileuszowym 150-lecia Towarzystwa Naukowego Biblioteka im. Zielińskich zorganizowała wystawę: *Towarzystwo Naukowe Płockie — działalność, ludzie, zbiory 1820 — 1970,* którą zwiedziło 2320 osób. Muzeum Mazowieckie urządziło wystawę: *Goya — Caprichos,* ze zbiorów Biblioteki im. Zielińskich TNP. Ponadto Biblioteka wspólnie z Oddziałem TNP w Wyszogrodzie zorganizowała wystawę: *Ziemia Wyszogrodzka i jej wybitni obywatele.* W roku 1970 oprowadzono po zbiorach 87 wycieczek — 1072 osoby.

W 1971 roku przyjęto w Bibliotece 106 wycieczek w ramach wizyt w TNP — 1470 osób. Zbiory pozyskane w 1970 r. prezentowała Biblioteka im. Zielińskich na wystawie od 23 stycznia do 28 lutego. Następną była wystawa: *Cyprian Kamil Norwid.* Pracownicy wygłosili 21 odczytów i pogadań związanych tematycznie z Płockiem, Towarzystwem Naukowym Płockim, historią książki itp. W ramach współpracy z środkami masowego przekazu dostarczono materiałów do filmu o Władysławie Broniewskim (Wytwórnia Filmów Dokumentalnych) i filmu o Drzwiach Płockich (Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi).

W roku 1972 Bibliotekę zwiedziło 2165 osób w 120 grupach. Zorganizowano doroczną wystawę: *Naciekawsze nabytki pozyskane w 1971 r.* Następną była wystawa: *Polska Partia Robotnicza na Mazowszu Płockim w latach 1942 — 48,* powiązana z odczytem o tej samej tematyce. Prezentowano również wystawę: *Józef Conrad Korzeniowski* w połączeniu z odczytem. W Oddziale TNP w Wyszogrodzie urządzono wystawę *Wisła w dziejach Płocka i Wyszogrodu.* Pracownicy Biblioteki wygłosili 37 odczytów i pogadań. W *Słowniku Pracowników Książki,* który ukazał się w 1972 r. dwadzieścia haseł opracowali pracownicy Biblioteki. Sześciokrotnie nagrywano audycje poświęcone sprawom płockim w Bibliotece im. Zielińskich.

W 1973 roku 1564 osoby obejrzały pokazy książek i czasopism w 124 grupach. Wystawy: *Najciekawsze nabytki w 1972 r.*, *Mikołaj Kopernik 1473—1943* oraz sesja naukowa, tematyczna, *Jan Sniadecki i Komisja Edukacji Narodowej* — wystawa zorganizowana razem z Oddziałem TNP w Wyszogrodzie. Pracownicy ogłosili 40 odczytów. Współpracowali z wydawnictwami, Polskim Radiem i Telewizją oraz Wytwórnią Filmów Oświatowych w Łodzi.

1440 osób w 156 grupach odwiedziło w 1974 roku Bibliotekę im. Zielińskich. Zorganizowano następujące wystawy: *Nabytki w 1973 r.*; *Wydawnictwa płockie w XXX-leciu Polski Ludowej* (w siedzibie Muzeum Mazowieckiego); *Romantyzm polski* (wspólnie z Oddziałem w Wyszogrodzie), wystawa obrazująca działalność placówek naukowych w Siedlcach. Pracownicy ogłosili 32 odczyty. Współpracowali z Radiem (Warszawa, Bydgoszcz), Telewizją i Wytwórnią Filmów Oświatowych w Łodzi. Opracowali indeksy do książki Kazimierza Askana *Sztuka Płocka*.

W roku 1975 odwiedziły Bibliotekę im. Zielińskich 1244 osoby w 132 grupach. Prezentowano wystawy: *Dary i nabytki dla Biblioteki TNP w 1974 r.*; *Życie i działalność Aleksandra Macieży* — w setną rocznicę urodzin; wspólnie z Oddziałem w Wyszogrodzie wystawa poświęcona Władysławowi Reymontowi w 50 rocznicę śmierci. Wypożyczono także zbiory do wystawy organizowanej przez Muzeum Narodowe w Warszawie pt.: *Świat Franklina i Jeffersona*. Pracownicy ogłosili 26 odczytów. Opracowali bibliografię materiałów płockich dla dwóch książek o tematyce najnowszej historii Płocka. W związku z otwarciem Teatru Płockiego pracownicy Biblioteki im. Zielińskich uczestniczyli w audycji Polskiego Radia mówiącej o tradycji teatru w Płocku oraz o Władysławie Broniewskim i jego związkach z Płockiem.

1420 osób w 130 grupach w roku 1976 obejrzało okolicznościowe pokazy książek. W ramach międzynarodowej sesji naukowej, poświęconej pamięci prof. Witolda Doroszewskiego, zorganizowano wystawę *Profesor Witold Doroszewski (1899—1976) — językoznawstwo — Płock*. W związku z Centralnymi Dożynkami w Płocku była ekspozycyjna wystawa: *Wydawnictwa płockie w Polsce*. Biblioteka im. Zielińskich wspólnie z Oddziałem w Wyszogrodzie zorganizowała wystawę poświęconą Janowi Sniadeckiemu. Pracownicy ogłosili 34 odczyty i pogadanki dotyczące regionu, dziejów Płocka, historii książki, dziejów literatury.

W roku 1977 zanotowano rekordową liczbę odwiedzin — 1630 osób w 14 grupach. Prezentowano następujące wystawy: *Dary i nabytki Biblioteki im. Zielińskich TNP w roku 1976* (starodruki, książki nowsze, rękopisy, fotografie i dokumenty); *Grafika Stanisława Noakowskiego*; *Stanisław Ryszard Dobrowolski — członek honorowy TNP, w 70 rocznicę urodzin*;

Jugosławia a w szczególności Chorwacja i Zagrzeb; *Kraje RWPG*; *Wisła w historii i literaturze* (inną wersję wystawy eksponowano w Wyszogrodzie na Dzień Wisły). Pracownicy ogłosili 37 odczytów. Współpracowali z innymi bibliotekami polskimi, Polskim Radiem i Telewizją, z Teatrem Płockim oraz licznymi wydawnictwami.

1200 osób w 101 grupach obejrzało w 1978 roku zbiory i wysłuchało prelekcji. Wystawy: *Dary i nabytki dla Biblioteki im. Zielińskich w roku 1977*; *Dr Kazimierz Askanas — wiceprezes TNP w 50-lecie członkostwa w TNP*; *Płoczanin profesor Jan Zygmunt Jakubowski — historia i popularyzator literatury*; *Płoczanie, Płock i Województwo Płockie w 60-lecie Niepodległości Polski*. Wspólnie z Oddziałem w Wyszogrodzie pracownicy Biblioteki im. Zielińskich zorganizowali wystawy o Stanisławie Wyspiańskim i o Polakach na morzach w II wojnie światowej. Muzeum Mazowieckie w Płocku ekspozycją fotokopie wykonane ze zbiorów Biblioteki im. Zielińskich na wystawie poświęconej PPR i PPS. Muzeum Sztuki w Łodzi ekspozycją grafikę Goyi na wystawie okolicznościowej. Pracownicy ogłosili 32 odczyty o tematyce regionalnej. Współpracowano z placówkami naukowymi i kulturalnymi. Opracowano bibliografię «Notatek Płockich» za lata 1956—1978 oraz bibliografię prac płoczan. Pracownicy Biblioteki uczestniczyli również w sesjach naukowych wygłaszając komunikaty — sesja poświęcona Januszowi Korczakowi i Ziemi Dobrzyńskiej. Współpracowali z prasą oraz środkami masowego przekazu.

W 1979 roku 1400 osób w 115 grupach, w tym 47 zagranicznych, obejrzało zbiory Biblioteki. Zorganizowano następujące wystawy: *Zakupy i dary dla Biblioteki im. Zielińskich TNP w roku 1978* (starodruki, książki nowsze, reprinty i fotografie); *Francisco Goya — grafik i malarz* — na wystawie ekspozycją artystyczne fotokopie sztychów z cyklu „Caprichos”, kolorowe reprodukcje innych dzieł Goyi, ilustrowane katalogi i albumy oraz inne materiały; *Książki młodych, młodszych i najmłodszych* (rękopisy, starodruki, książki, czasopisma i albumy) — wystawę urządzono w związku z Międzynarodowym Dniem Dziecka. Biblioteka użyczyła swych zbiorów na wystawę organizowaną w Sierpcu w związku z 10-leciem Oddziału TNP. Ekspozycją była na sesji poświęconej Stanisławowi Moniuszce i Janowi Kochanowskiemu. Użyczone także zbiory Muzeum Mazowieckiemu w Płocku do wystawy: *Ilustracja książek w okresie secesji*. Pracownicy Biblioteki prowadzili akcję upowszechnieniową przez radio i telewizję — w styczniu 1979 r. część audycji telewizyjnej „Skarbiec” poświęcona była zbiorom Biblioteki im. Zielińskich TNP. Ponadto praca Marii i Stanisława Kostaneckich o egzemplarzu książki ze zbiorów Biblioteki *Boska Komedia* z 1487 r. została zakwalifikowana do druku wydawnictwa Akademii Nauk Związku Radzieckiego z tytułem *Dantowskie čtenija*.

W roku 1980 nastąpił spadek odwiedzin w grupach zorganizowanych — 78 wycieczek, w tym 28 zagranicznych. Wprowadzono nową formę popularyzacji zbiorów — lekcje biblioteczne dla młodzieży szkół ponadpodstawowych. W roku 1980 odbyły się trzy lekcje dla 98 słuchaczy. Tematyka lekcji jest różna, od spraw technicznego korzystania ze zbiorów do pokazu najcenniejszych zbiorów i historii Biblioteki im. Zielińskich. Prezentowano w 1980 r. następujące wystawy: *Zakupy i dary dla Biblioteki im. Zielińskich TNP w 1979 r.*; *Grafika Leona Sliwińskiego*. Z okazji powstania listopadowego zbiory Biblioteki pokazano na wystawach w Sierpcu, Łęczycy i Kutnie. Wydano druk bibliofilski opracowany przez Wandę Kaczanowską, pracownika Biblioteki, *Ze zbiorów Towarzystwa Naukowego Płockiego*. Książka obejmowała ciekawsze pozycje starodruków z XVI w.

W roku 1981 odwiedziło Bibliotekę około 100 wycieczek. Urządzono pięć wystaw o następującej tematyce: *Dary i nabytki 1980 r.*; *Czesław Miłosz — laureat nagrody Nobla*; *Stanisław Vincenz, 150 rocznica sesji Sejmu Polskiego w ratuszu płockim*; *Gustaw Zieliński — życie i dzieło*. Odbyło się 14 lekcji bibliotecznych, w których uczestniczyło 359 uczniów szkół płockich. Zapoznano ich z historią Biblioteki im. Zielińskich i zbiorami. Zasób Biblioteki prezentowany był na wystawie zorganizowanej przez Bibliotekę Wojewódzką w Płocku oraz Oddział TNP w Wyszogrodzie. Zorganizowano także sesję naukową w 100 rocznicę śmierci Gustawa Zielińskiego. Referat programowy wygłosił dr Janusz Odrowąż-Pieniążek, a materiały z sesji opublikowano w specjalnym zeszycie «Notatek Płockich» (Nr 3, 1981 r.).

W roku 1982 Bibliotekę im. Zielińskich odwiedziły liczne grupy zwiedzających — około 10 grup miesięcznie. W ramach akcji upowszechnieniowej zorganizowano cztery wystawy: *Najcenniejsze nabytki za rok 1981*; *Twórczość Stanisława Ryszarda Dobrowolskiego w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich — z okazji 75 rocznicy urodzin*; *Karol Szymanowski — wystawa z okazji roku Szymanowskiego*; *Wystawa z okazji 100 lecia Polskiego Ruchu Robotniczego*. Obejrzało je 5235 zwiedzających. Ze zbiorów Biblioteki im. Zielińskich wypożyczono w celach wystawienniczych 20 vol. dla Biblioteki Wojewódzkiej w Płocku i 60 jednostek dla Muzeum Mazowieckiego w Płocku oraz 52 vol. dla Oddziału TNP w Wyszogrodzie. Przeprowadzono 17 lekcji bibliotecznych dla 495 uczniów szkół płockich. Zbiory biblioteczne prezentowane były w audycji Telewizji Polskiej w ramach programu o działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego (1 XI 1981 r.).

W ramach akcji upowszechnieniowej odbyły się w 1983 roku następujące wystawy: *Najciekawsze nabytki w 1982 r.*, *Klasyka polska — nabytki z lat 1981—1982*; *Paweł Włodkowiec w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich*; *Biblia w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich*; *39 rocznica Powstania Warszawskiego*; *300 rocznica*

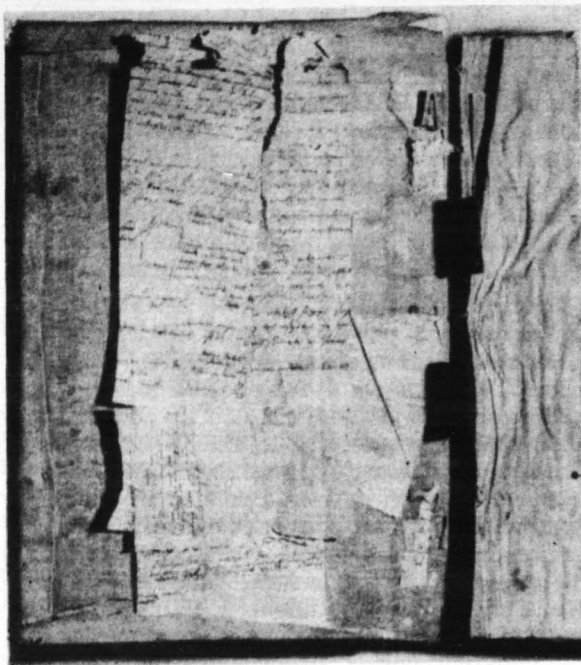
Odsieczy Wiedeńskiej; *Fublikacje Wydawnictwa Ossolineum* — zorganizowana w gmachu Towarzystwa Naukowego Płockiego przy pl. Narutowicza 8. Ogółem wystawy zwiedziło 4000 osób. Ponadto dla celów wystawienniczych wypożyczono 80 vol. dla Oddziału TNP w Wyszogrodzie i 656 jednostek dla Muzeum Mazowieckiego. Przeprowadzono 10 lekcji bibliotecznych dla 339 słuchaczy. Bibliotekę im. Zielińskich, jak zwykle, odwiedziły liczne grupy zwiedzających, gości TNP.

Przytoczone powyższe dane, opracowane na podstawie drukowanych sprawozdań z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego z lat 1967—1983, dają jedynie obraz działalności upowszechnieniowej Biblioteki im. Zielińskich. Ponadto pracownicy opublikowali przeszło 200 prac naukowych w wydawnictwach płockich, krajowych i zagranicznych z zakresu tematyki regionalnej, bibliografii, bibliotekoznawstwa, historii, literatury i innych. W Bibliotece prowadzi się praktyki studentów różnych uczelni polskich. Z zasobu korzystają liczni pracownicy naukowscy polscy i zagraniczni; tu bowiem znajdują unikalne materiały do swych badań. Pracownicy Biblioteki prowadzą kwerendy tematyczne, zarówno dla osób prywatnych jak i instytucji.

Wzrost liczby korzystających z czytelni (ok. 12000 w r. 1983), którym udostępniono 35674 jednostek świadczy dobitnie o wielkiej roli tej zasłużonej placówki.

	Liczba zbiorów	Liczba korzystających	Liczba jedn. udostęp.
1967	121 700	9 201	—
1968	124 000	9 250	22 091
1969	122 000	5 830	12 843
1970	125 500	5 883	13 191
1971	127 700	8 802	20 135
1972	132 000	8 804	20 626
1973	137 500	10 176	26 422
1974	143 500	12 030	33 857
1975	150 500	11 720	32 591
1976	154 000	8 926	23 506
1977	159 000	10 032	23 800
1978	164 500	9 586	19 003
1979	170 000	10 375	24 699
1980	167 000	10 058	24 052
1981	170 800	10 688	22 563
1982	174 209	11 950	27 007
1983	178 996	12 386	35 674

W roku 1972 uchwałą Nr 32 Rady Ministrów z dnia 10 lutego 1971 r. Biblioteka im. Zielińskich TNP została włączona do wykazu bibliotek naukowych. Placówka otrzymywała także wielokrotnie nagrody za prace upowszechnieniowe.

Inkunabul sygn. XV/50 — Molkot Robertus „Super Sapientiam Salomonis” 1489 r.

W roku 1969 zespół pracowników Biblioteki im. Zielińskich otrzymał wojewódzką nagrodę kulturalną za osiągnięcia w dziedzinie gromadzenia zbiorów naukowych na Mazowszu i ich popularyzację. 22 czerwca 1974 roku przyznano Towarzystwu Naukowemu Płockiemu dyplom honorowy za wybitne osiągnięcia w upowszechnianiu kultury. W związku z uroczystościami przekazania nowego gmachu dla Biblioteki im. Zielińskich 10 kwietnia 1976 r. Minister Kultury i Sztuki przyznał Dyplom Honorowy z medalem dla Biblioteki im. Zielińskich TNP za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania kultury. Zespół pracowników Biblioteki był wielokrotnie nagradzany za osiągnięcia w dziedzinie kultury.

Na lata siedemdziesiąte w dziejach Biblioteki im. Zielińskich przypada wiele zmian. Włączenie Biblioteki do sieci²⁷ bibliotek naukowych było wielkim awansem dla placówki.

W roku 1976 po kilkuletnim remoncie budynku przy pl. Narutowicza 2 oraz po przeniesieniu zbiorów nowszych, 11 kwietnia nastąpiło oficjalne otwarcie Biblioteki im. Zielińskich w gmachu domu „Pod Opatrznością”. Dom ten od 1930 roku był własnością Towarzystwa Naukowego Płockiego. Na uroczystość przybyli przedstawiciele władz politycznych i administracyjnych oraz przedstawicielstwo Ministerstwa Kultury i Sztuki i Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Oddano do użytku społeczeństwu miasta i województwa płockiego Dział Druków Nowszych i czytelnię — pracownię „by służyły rozwojowi Nauki, Oświaty i Kultury”. Z okazji uroczystości wydano druk bibliofilski w 300 egzemplarzach zadedykowany „Inicjatorom, Projektantom, Wykonawcom,

Darczyńcom i Fundatorom — Wszystkim, którzy swą życzliwością, radą, pracą zawodową i społeczną oraz środkami materialnymi przyczynili się do odrestaurowania, przystosowania i uruchomienia nowej siedziby Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego”²⁸.

Zbiory nowsze ulokowano w budynku przy pl. Narutowicza 2 (dom „Pod Opatrznością” o powierzchni 370 m² bez czytelni), natomiast zbiory specjalne (starodruki, rękopisy, grafika, kartografia) oraz zbiory XIX w. pozostały w budynku przy pl. Narutowicza 8. Korzystający z księgozbioru otrzymali lepsze warunki do pracy w czytelni — pracowni, mieszczącej 26 osób. W trosce o lepsze zabezpieczenie zasobu Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego podjął starania o przeprowadzenie remontu oficyny budynku przy pl. Narutowicza 8. Zbiory specjalne przeniesiono do budynku przy pl. Narutowicza 2, zaś zbiory z XIX wieku (ok. 15 000 vol.) do Biblioteki Diecezjalnej. Czyniono także starania o sąsiedni budynek i oficynę przylegającą do domu „Pod Opatrznością”. Decyzją władz miejskich budynki te zostały przekazane Towarzystwu Naukowemu Płockiemu z przeznaczeniem na bibliotekę. Obecnie trwają prace projektowe. W roku 1983 rozpoczęto remont oficyny przy pl. Narutowicza 8, gdzie zostaną zlokalizowane zbiory specjalne i sale wystawowe.

W roku 1981 opracowano i wprowadzono statut Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. Według statutu Biblioteka jest placówką wielowydziałową. Oprócz działów merytorycznych (Dział Zbiorów Specjalnych, Dział Czasopism, Dział Druków Nowszych Zwartych) istniały działy pomocnicze (Dział Gromadzenia i Dział Magazynów). Odrębne zadania spełniał Dział Upowszechniania, dysponujący czytelnią. Działy merytoryczne prowadzą opracowanie, ewidencjonowanie zbiorów; Dział Gromadzenia odpowiedzialny jest za profil zbiorów i dokonuje zakupów, przyjmuje dary, ewidencjonuje nabytki. Specjalne zadania w zakresie upowszechniania przypadły Działowi Udostępniania — prowadzenie wypożyczeń, organizacja wystaw i organizowanie lekcji bibliotecznych. Dział Magazynów odpowiedzialny jest za dostarczanie zamówionych materiałów do czytelni. Czytelnia czynna jest codziennie od godz. 9.00 do 19.00. Korzystanie ze zbiorów przysługuje osobom dorosłym i młodzieży starszych klas szkół średnich. Prowadzone systematyczne prace nad opracowaniem zasobu zaowocowały w formie następujących katalogów:

1. Katalog alfabetyczny druków nowszych od r. 1800 do czasów obecnych;
2. Katalog alfabetyczny druków zwartych XIX w.;
3. Katalog rzeczowy druków zwartych;
4. Katalog czasopism;

5. Katalog tytułów czasopism;
6. Katalog starodruków w układzie numerycznym;
7. Katalog starodruków w układzie chronologiczno-alfabetycznym;
8. Katalog rękopisów w układzie numerycznym;
9. Katalog rękopisów w układzie rzeczowym;
10. Katalog regionalny w układzie rzeczowym;
11. Katalog kartografii w układzie alfabetycznym.

W roku 1981 ukazał się informator o Bibliotece im. Zielińskich TNP autorstwa Danuty Czapskiej, pracownika Biblioteki. Autorka oprócz historii Biblioteki, charakterystyki zbiorów i ich udostępniania, omówiła obsadę personalną i dzień dzisiejszy placówki²⁹. W roku 1967 zatrudniono w Bibliotece 12 osób. Stan taki utrzymywał się do 1973 roku. Po czym nastąpił wzrost zatrudnienia; w roku 1974 — 15 osób, w 1975 — 16 osób, w 1976 — 21 osób, w 1977 — 23 osoby, w 1978 — 24 osoby, w 1979 — 25 osób, w roku 1980 — 25 osób. W roku 1981 nastąpił spadek zatrudnienia do 22,5 osób, w 1982 do 19,5, a w 1983 do 18,5 zatrudnionych (w tym 5 etatów pracowników obsługi). Pomimo spadku zatrudnienia zbiory Biblioteki systematycznie rosły, średnio około 5 000 rocznie. Podział zbiorów na poszczególne działy w roku 1968 i 1983 przedstawiał się następująco:

	1968	1983
Druki zwarte nowsze	78 695	119 013
Czasopisma	27 854	45 374
Starodruki	11 934	12 933
kartografia	540	578
Rękopisy	569	569
Grafika	—	171
Muzykalia	—	62
Mikrofilmy	—	1
Nieopracowane	4 500	297
Razem:	124 000	178 998

Opracowano na podstawie sprawozdań rocznych z działalności TNP.

Jak wspomniano działalność kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego to nie tylko praca upowszechnieniowa w Bibliotece im. Zielińskich TNP, ale także różnego typu akcje podejmowane w zakresie ochrony zabytków i upowszechnianie kultury i sztuki regionalnej.

Opracowana przez długoletniego wiceprezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego, dra Kazi-

mierza Askanaśa, książka „Sztuka Płocka”, wypełniła lukę jaka istniała w opracowaniu tego zagadnienia. Jest to pozycja pionierska, ukazująca dorobek środowiska płockiego w dziedzinie sztuki. Wydana w 1974 r. obrazuje chronologicznie dzieje kultury miasta, które w specyficzny sposób przywiązywało dużą rolę do tradycji, co było nie tylko przyczyną patriotyzmu lokalnego, ale także ważnym czynnikiem kulturotwórczym³⁰. Płock, odwołując się do swych tradycji historycznych, przez budowę Kombinatów Petrochemicznego stał się miastem nowoczesnym, tętniącym życiem ośrodkiem przemysłowym. W pejzażu miasta stara zabudowa została zachowana w centrum, stapiając się jednocześnie w poszczególnych dzielnicach z zabudową nowoczesną, co dało ciekawy konglomerat architektoniczny. W związku z rozwojem przemysłu nastąpiły ogromne zmiany w środowisku, zwiększyło się zapotrzebowanie na kulturę masową, czego efektem są: nowy teatr, biblioteki, dom kultury i sztuki, Muzeum Mazowieckie, Biuro Wystaw Artystycznych.

Przykładem ratowania zabytków kultury mogą być remonty przeprowadzone w dwóch zabytkowych budynkach Towarzystwa Naukowego Płockiego: w kanonii XVI wiekowej, gdzie mieszczą się administracja i sale obrad oraz w klasycystycznym budynku „Pod Opatrznością” przeznaczonym na Bibliotekę im. Zielińskich. Obie te posesje odzyskały swą świetność i przystosowane zostały do nowych potrzeb.

W wyniku akcji podjętej przez Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego, a w szczególności prezesa, dra Jakuba Chojnackiego, 23 listopada 1981 r. dokonano zawieszenia w Bazylice Katedralnej w Płocku brązowej kopii Drzwi Płockich. Dzięki współpracy kulturalnej Polski i ZSRR Drzwi Płockie powróciły po około 550 latach na swe dawne miejsce. Kopia plastikowa wykonana w latach 1971—1972, eksponowana przez wiele lat na dziedzińcu Muzeum Mazowieckiego w Płocku, została przekazana Muzeum w Gnieźnie. Inicjatywę sprawdzenia Drzwi podjął w 1970 roku prezes TNP, dr inż. Jakub Chojnacki, który uczestniczył w XIII Międzynarodowym Kongresie Historycznym w Moskwie i oglądał w Muzeum Historycznym kopię gipsową Drzwi Płockich, eksponowanych tam jako „Drzwi Sygstuńskie” lub „Korsuńskie”. Po trwających przez 11 lat staraniach, kopię brązową wykonał Oddział Pracowni Konserwacji Zabytków w Szczecinie i Warszawie dzięki nakładom uzyskanym z Ministerstwa Kultury i Sztuki w wysokości 5,5 miliona zł oraz dotacji uzyskanej z Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w wysokości 4,5 mln zł. Kopia brązowa jest darem Rządu Polskiego na rzecz Bazyliki Katedralnej w Płocku. Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego, znając ogromną wartość tego dzieła sztuki, uświetnił uroczystość przekazania Drzwi (28 lutego 1982 r.) wybiciem pamiątkowego medalu oraz wydaniem specjalnej publikacji dotyczącej Drzwi Płockich³¹.

- ¹ B. Jędrzejewski, *Moje wspomnienia i refleksje z pracy w Muzeum TNP w latach 1932—1939, 1945—1949*, maszynopis w zbiorach Muzeum Mazowieckiego w Płocku, s. 16.
- ² M. Sołtysiak, *Sto pięćdziesiąt lat Muzeum w Płocku*, «Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku», z. 1, 1972, s. 27.
- ³ B. Jędrzejewski, *op. cit.*, s. 16.
- ⁴ M. Sołtysiak, *op. cit.*, s. 27.
- ⁵ M. Kieffer, *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego [w:] Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830—1907—1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 49.
- ⁶ *Ibidem*, s. 50.
- ⁷ B. Jędrzejewski, *op. cit.*, s. 22.
- ⁸ *Ibidem*, s. 24.
- ⁹ M. Kieffer, *op. cit.*, s. 52.
- ¹⁰ B. Jędrzejewski, *op. cit.*, s. 24.
- ¹¹ M. Kieffer, *op. cit.*, s. 53.
- ¹² F. Dorobek, *Otwarcie nowej siedziby Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Przemówienie prezesa TNP, dra inż. Jakuba Chojnackiego w «Notatkach Płockich», nr 2/85, Płock 1976, s. 5.
- ¹³ M. Kieffer, *op. cit.*, s. 53.
- ¹⁴ M. Sołtysiak, *op. cit.*, s. 31.
- ¹⁵ *Akta Muzeum Mazowieckiego w Płocku — protokół zdawczo-odbiorczy z lat 1949—1952*, Archiwum Muzeum Mazowieckiego.
- ¹⁶ M. Kieffer, *op. cit.*, s. 56.
- ¹⁷ K. Askanas, *Założenia i wyniki pracy Komisji Badań nad Powstaniem i Rozwojem Płocka [w:] Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830—1907—1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 196—198.
- ¹⁸ Druk — ulotka — Do mieszkańców miasta Płocka z 1957 r., w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich.
- ¹⁹ *Biblioteka im. Zielińskich TNP [w:] Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830—1907—1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 210.
- ²⁰ *Ibidem*, s. 211.
- ²¹ *Księga inwentarzowa do roku 1939*, w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich.
- ²² *Księga posiedzeń Zarządu TNP z r. 1907*, w zbiorach Biblioteki im. Zielińskich.
- ²³ A. Pęczek, *Trzy statuty Towarzystwa Naukowego Płockiego [w:] Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830—1907—1957. Szkice i materiały*, Płock 1957, s. 65.
- ²⁴ *Sprawozdanie z działalności Biblioteki im. Zielińskich TNP za rok 1961*, Akta Biblioteki im. Zielińskich.
- ²⁵ *Sprawozdanie z działalności Biblioteki im. Zielińskich za rok 1960*, Akta Biblioteki im. Zielińskich.
- ²⁶ M. Sołtysiak, *op. cit.*, s. 33.
- ²⁷ S. Kostanecki, *Biblioteka im. Zielińskich otrzymała status biblioteki naukowej*, «Notatki Płockie» nr 1/60, 1971, s. 37.
- ²⁸ F. Dorobek, *op. cit.*, s. 6.
- ²⁹ D. Czapska, *Informator Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 1981 r.
- ³⁰ K. Askanas, *Sztuka Płocka*, Płock 1974, s. 5.

MARCIN KAMIŃSKI

Szkic życia muzycznego Płocka w okresie 40-lecia Polski Ludowej

Problematyka kształtowania się kultury muzycznej w Płocku w latach 1945—1984 jest bardzo bogata i mocno zróżnicowana. W artykule ograniczam się ze względu na szczytliwość miejsca — do przedstawienia, w zarysie, historii działania na naszym terenie profesjonalnych instytucji muzycznych: Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. Karola Szymanowskiego, Płockiej Orkiestry Kameralnej oraz Płockiego Towarzystwa Muzycznego im. Wacława Lachmana.

Od dnia wyzwolenia Płocka sprawami kultury zajął się znany muzyk, pedagog i kompozytor prof. Faustyn Piasek¹ (1877—1955). Jemu to, zaraz po wykonaniu urzędowych pieczętów, wystawiła odpowiednio zaświadczenie pracy pierwszy ówczesny inspektor szkolny w Płocku, z zawodu nauczycielka — Stanisława Nowak².

Piasek, mimo podeszłego wieku, z młodzieńczą wprost energią, zabrał się do działania. Zabezpieczał placówki kulturalne, organizował dożadne życie artystyczne, dążąc przede wszystkim do założenia szkoły muzycznej i reaktywowania Płockiego Towarzystwa Muzycznego, którego nominalnym prezesem był od 1934 roku.

W trakcie podejmowanych zadań zjawiał się w Płocku dawny uczeń Faustyna Piaska, dziś znany w świecie kompozytor, Tadeusz Paciorkiewicz. On to — jak wykazała przyszłość — stał się motorem rozwoju życia muzycznego w wyzwolonym Płocku.

Franciszek Dorobek (1922—1981), autor szeregu cennych publikacji, dotyczących historii Płocka, tak napisał w swej pracy pt.: *Płock i Ziemia Płocka w 1945 roku*:

„[...] w początku lutego przybywa do Płocka Tadeusz Paciorkiewicz, wybitny już muzyk, absolwent